

bakımından Doğu'da yazılmış benzerlerinden ayırmaktadır. Bununla beraber eserde diğer İslâm tarihlerinde olduğu gibi, söz konusu edilen dönemlerin sosyal ve iktisadî durumu ile halkın yaşayışı hakkında hiç bilgi verilmemiş, ayrıca faydalanan kaynaklardan alınan bilgiler de bir incelemeye tâbi tutulmamıştır. *Gülüştân-ı İrem*'in önce müellif tarafından yapılan Rusça tercümesi (Bakü 1926), daha sonra Âzerî Türkçesi'yle olan çevirisi Azerbaycan Sovyet Sosyalist İlimler Akademisi yayınları arasında basılmıştır (1951). Farsça metni ise Âzerîce, İngilizce ve Farsça önsözle birlikte Abdülkerim Alizâde, Muhammed Aka Sultanof, Muhammed Azerli, Ejder Ali Asgarzâde ve Fâzıl Babayef tarafından neşredilmiştir (Bakü 1970). 2. *Kânûn-ı Kud-sî*. Farsça bir dil bilgisi kitabıdır. Çarın emriyle müellifi tarafından Rusça'ya da çevrilmiş ve Farsça metniyle birlikte Tiflis'te (1831) ve Tahran'da (1344 hş.) basılmıştır. 3. *Esrârü'l-melekût*. Müellif Farsça olarak kaleme aldığı bu eserinde Batlamyus ve Kopernik'in astronomiyle ilgili sisteminden bahsederken bunun daha önce Kur'ân-ı Kerîm'de yer aldığına işaret eder. Eserin kendisi tarafından yapılan Arapça tercümesini Reşid Paşa'nın emriyle Hayâtîzâde Seyyid Şeref Halil Efendi *Efkârü'l-ceberût* adıyla Türkçe'ye çevirmiş ve eser yayımlanmıştır (İstanbul 1265). 4. *Kitâb-ı Askeriyye*. Türkçe olup Kuba halkından Asker adlı bir gencin hayat hikâyesidir. Manzum ve mensur parçalardan oluşur. Eser Mirza Ebû'l-Hasan Vezirof'un Türk dil bilgisi hakkında yazdığı *Kavâid-i Züiyye* adlı Rusça eserine seçtiği Türkçe metinler arasında yer almıştır (Bakü 1902, s. 112-130).

Bâkîhanlı'nın henüz yayımlanmamış olan diğer eserleri ise şunlardır: 1. *Kitâb-ı Riyâzül-kuds*. Türkçe olan bu eser, Kerbelâ'da şehid edilen Hz. Hüseyin'den başlayarak Hz. Ali soyundan gelen on dört kişinin hal tercümesini ihtiva etmektedir. 2. *Keşfü'l-garâ'ib*. Farsça olup Amerika kıtası hakkında bazı bilgiler ihtiva eder. 3. *Tehzîb-i Ahlâk*. Bu eser de Farsça olup Grek, Arap ve Avrupalı yazarlara göre ahlâk ilminden ve ayrıca felsefeden bahseder. 4. *Aynül-mîzân*. Arapça olup mantıkla ilgili konulara dairdir. 5. *Coğrafyâ*. Farsça bir genel coğrafya kitabıdır. 6. *Mişkâtül-en-vâr*. Ahlâkla ilgili bazı Farsça manzume-

lerden ibarettir. 7. *Mecâmi'-i Eş'âr*. Bâkîhanlı'nın Arapça, Farsça ve Türkçe şiirlerini ihtiva etmektedir. Bu şiirlerden Arapça ve Farsça olanlarının birçoğu Bakü'de neşredilen *Füyûzât* gazetesinde (1907, nr. 28) çıkmıştır. 8. *Nasîhat-nâme*. Çocuklar için sade Türkçe ile yazılmış bir öğüt kitabıdır. 9. *Mir'âtü'l-cemâl*. Farsça şiirlerinin toplandığı bir eserdir.

Bâkîhanlı'nın, yazmış olduğu eserlerle Âzerî Türkleri'nin medeniyet alanında uyanmaları üzerinde büyük etkisi olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Bâkîhanof, *Gülüştân-ı İrem* (nşr. Abdülkerim Alizâde v.dğr.), Bakü 1970, s. 216, 220; a.mlf., *Efkârü'l-ceberût fî tercemeti Esrârü'l-melekût* (trc. Hayâtîzâde Seyyid Şeref Halil Efendi), İstanbul 1265, s. 2-3, 7; F. Berezin, *Putessetviye Po Dagestanu Zakavkazyyu*, Kazan 1850, I, 65, 74; *Mélanges Asiatiques*, Petersburg 1852, I, 167-168; II, 56; F. Bodenstedt, *Les Peuples de Caucase*, Paris 1859, s. 279; Mirza Hasan Efendi, *Âsâr-ı Dâğıstân*, Bakü 1902, s. 221-223; Feridun Bey Köçerli, *Azerbaycan Edebiyatı Materyalları*, Bakü 1925, I/2, s. 279-301; Storey, *Persian Literature*, s. 425-426; Djeyhoun Bey Hadjibeyli, "Un Historien Azerbaidjanian du début du XVIIe siècle: 'Âbbas Kouli Agha Bakikhanoff", *JA*, CCVII (1925), s. 149-157; Ahmet Caferoğlu, "Abbaskuli Aka Bakihanof-Kudsi: *Gülüştân-ı İrem*", *TM*, II (1926), s. 595-597; A. I. Altstad, "Abbas Kulu Agha Bakikhanlı on Education", *The Turkish Studies Association Bulletin*, XII/1, Michigan 1988, s. 13; M. Fuad Köprülü, "Abbas Kulu", *Türk Halk Edebiyatı Ansiklopedisi*, İstanbul 1935, I, 18-22; A. Bennigsen, "Bâkîkhânî", *El²* (Fr.), I, 987-988.

TAHSİN YAZICI

BÂKİRE

(bk. BİKR).

BAKKÂLİ

(البقالی)

Ebü'l-Fazl Muhammed
b. Ebî'l-Kâsım b. Bâbcûk (Baycûk)
el-Hârizmî el-Bakkâlî
(ö. 562/1167)

Tefsir ve nahiv âlimi.

Hârizm'in Cürcâniye şehrinde doğduğu anlaşılan Bakkâlî hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. Daha çok kuru yiyecekler alıp sattığı için Bakkâl (Arap olmayanların söyleyişiyle Bakkâlî) diye meşhur olduğu, ayrıca "zeynü'l-meşâyih" lakabıyla anıldığı bilinmektedir. Âdemî'nin nahivle ilgili kitabını ezberlediği için

Âdemî diye de tanınmaktadır. Meşhur müfessir ve dilci Zemahşerî'nin önde gelen talebelerindendi. Ayrıca hadiste de ondan faydalandı. Hocasının ölümü üzerine talebelerinin başına geçerek onun yerini aldı ve kısa zamanda meşhur oldu.

Tefsir ve nahiv alanındaki eserleri yanında Hanefî fıkıhındaki bilgisi ve güzel ahlâkı ile de tanınan Bakkâlî, 29 Cemâziyelâhir 562'de (22 Nisan 1167) yetmiş yaşının üzerinde Cürcâniye'de öldü. Bu tarih bazı kaynaklarda 561 (1166), 576 (1180) ve 586 (1190) olarak da zikredilmiştir.

Eserleri. 1. *Tefsîrül-Bakkâlî*. Sadece VII. cildi hakkında bilgi bulunan ve Arapça olan bu eser, kaynaklarda Bakkâlî'ye nisbet edilen *Miftâhu't-tenzîl* adlı tefsir olmalıdır. 247 varak hacmindeki bu cilt, Tâhâ sûresinin başından Sebe' sûresinin sonuna kadar olan kısmı ihtiva etmekte olup son sayfasında VIII. cildin Kasas sûresiyle başlayacağına işaret edilmiştir (bk. Süleymâniye Ktp., Damad İbrâhim Paşa, nr. 99). Buna göre eserin tamamının yaklaşık on iki cilt kadar olduğu tahmin edilebilir. 2. *Terâcimül-e'âcim*. Farsça muhtasar bir Kur'an lughatı (satır arası tercüme) mahiyetinde olan eserde kısa bir Arapça mukaddimenin ardından besmele ve Fâtiha sûresindeki kelimelerin açıklamaları yapılmakta, daha sonra Nâs sûresine geçilerek geriye doğru sûreler sırasıyla ele alınmakta ve eser Bakara sûresiyle son bulmaktadır. Bilinen yazma nüshalarından birinin kapağında (Süleymaniye Ktp., Mesih Paşa, nr. 59) adı *Mişbâhu'l-beyân fî tavzîhi me'âni'l-Kur'ân* şeklinde yazılmış ise de ilk sayfasında *Terâcimül-e'âcim* adı da yer almaktadır (bk. Süleymâniye Ktp., Fâtih, nr. 5176, 65 varak; İbrâhim Efendi, nr. 16/2, 144-183. varaklar; Mesih Paşa, nr. 59, 34 varak; İÜ Ktp., nr. 408, 88 varak; nr. 1182, 82 varak; nr. 1311, 34 varak; Sivas Ziya Bey Ktp., nr. 201, 66 varak). Bazı kaynaklarda eserin adı *et-Terâcim bi-lisânîl-e'âcim* olarak zikredilmektedir.

Bakkâlî'nin kaynaklarda zikredilen diğer eserlerinden bazıları da şunlardır: *et-Tenbîh 'alâ i'câzi'l-Kur'ân*, *Ez-kârü's-salât*, *Cem'u't-tefârih fî'l-fürâ'*, *el-Esnâ fî şerhi esmâ'il-hüsnâ*, *Takvîmül-lisân*, *el-i'câb fî 'ilmi'l-i'râb*, *Menâzilül-'Arab*, *Terğîbül-'ilm*.

BİBLİYOGRAFYA :

Yakût, *Mu'cem'ül-üdeba'*, XIX, 5; Safedî, *el-Vâfi*, IV, 340; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, I, 215; a.mlf., *Tabakâtü'l-müfessirîn*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kütübî'l-ilmîyye), s. 102; Dâvudî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, II, 230; *Keşfü'z-zunûn*, I, 51, 84, 91, 120, 132, 400, 469-470, 488-489, 595; II, 1760, 1829, 2040; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 161; *Hediyetü'l-'arîfîn*, II, 98; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 513; Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul 1981), s. 203; Muhammed Hamîdullah, "Kur'ân-ı Kerîm'in Türkçe Yazma Tercümeleri", *TM*, XIV (1964), s. 73; Nuri Yüce, "Zemahşerî", *İA*, XIII, 510.

TAYYAR ALTIKULAÇ

BAKKALZÂDE İSMÂİL HAKKI

(1830-1921)

Son devir

Osmanlı müderrislerinden.

Çaykara'da Ataköy'de (Şinek) doğdu. İlk öğrenimine burada müderrislik yapan babası Mehmed Efendi'nin yanında başladı. Daha sonra yörenin meşhur müderrislerinden Abbas Efendizâde Mehmed Efendi'den ders alarak İslâmî ilimler alanındaki tahsiline devam etti. 1878'de Erzurum'da Osmanlı - Rus Harbi'ne katıldı. Hocasının bu savaşta şehid düşmesi üzerine savaş sonrasında yarım kalan öğrenimini Akdoğan (Yukarı Hopşera) köyü müderrisi Hâfızzâde İsmâil Efendi'nin yanında tamamladı.

Önce Tonya'nın Kumyatak köyündeki İskenderli Medresesi'nde başladığı müderrislik görevine sırasıyla Vakfikebir'de ve Of'un Uğurlu (Çıfaruksa) köyünde devam etti. Yaklaşık otuz yıl boyunca oturduğu Uğurlu'da bir medrese kurdu ve buradan yüzlerce öğrenci mezun etti.

Uğurlu'da bulunduğu sırada boşalan Of müftülüğüne yörenin müderrislerince ittifakla seçildiği halde öğretim faaliyetine engel olacağı düşüncesiyle bu görevi kabul etmedi. Ruslar'ın Trabzon'u işgali sırasında yaptığı etkili vaazlarla halkı cihada çağırdı; topladığı milis kuvvetlerinin başına geçerek Rus ordusunun Baltacı deresinden geçmesine engel olmaya çalıştı. 1902'de kendi köyüne dönerek burada ve Maraşlı (Paçan) köyünde ders okutmaya devam etti. Bakkalzâde doğduğu köyde vefat etti; mezarı Şinek Camii'nin yanındaki kabristandır.

Öğrencilerinden Kamazâde Mustafa Efendi'nin verdiği bilgilere göre hayatını İslâm ilimlerini öğrenmek ve öğretmekle geçiren İsmâil Hakkı Efendi, on yedi dönem icâzet vererek 2000'e yakın öğrenci yetiştirmiştir. Hayatı, çoğu savaslarla geçen Osmanlılar'ın son dönemine rastladığı için talebeleri ve ilmî faaliyetleri hakkında fazla bilgi mevcut değildir. Bilinen en meşhur talebeleri, Maraşlı köyü müderrislerinden İdris Efendi ile son dönem kıraat âlimlerinden Mehmet Rüştü Aşıkutlu'dur. İsmâil Hakkı Efendi tedris faaliyeti yanında eser telif etmekle de meşgul olmuştur. Tasavvuf, belâgat ve mev'izaya dair bazı eserler yazmış, ayrıca mantık ve kelâmı ilgili bir iki eser tercüme etmişse de özel kütüphanesinde bulunan kitaplarının hemen hemen tamamı bir yangında yok olmuştur. *Kurban Risâlesi*, *Kırk Hadis*, *Manzum Of Kasidesi*, *Mecâlis-i Cihâdiyye*, *Fâtîha Mev'izası* vb. adlar taşıyan eserlerinden geriye sadece *el-Kâfi fi şerh'i'l-'Arûz* adında be-

lâgatla ilgili Arapça bir kitabı kalmıştır (DîA Ktp., nr. 11.231). Orta boy otuz yedi varaktan ibaret olan kitap, Ebû'l-Ceyş el-Ensârî'ye ait *el-Muhtaşar fi 'ilmi'l-'arûz* adlı eser üzerine güzel bir üslûpla yazılmış, tatminkâr açıklamalar ihtiva eden bir şerhtir. Müellif mukaddimede eserini müderrisliğinin ilk yıllarında Kumyatak köyünde telif ettiğini kaydetmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Bakkalzâde İsmâil Hakkı, *el-Kâfi fi şerh'i'l-'Arûz*, DîA Ktp., nr. 11.231, vr. 1^a-b, 37^a; Albayrak, *Osmanlı Uleması*, II, 157; İsmâil Hakkı Bakkaloğlu, "Bilim Yolunda Şinekinin Çabası", *Şinek Dergisi*, sy. 2, Ankara 1968, s. 3; Mustafa Bakkaloğlu, "Müderris Bakkalzâde İsmâil Hakkı Efendi", *Ölçü Mecmuası*, sy. 38, Giresun 1976, s. 11.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

BAKLÎ

(البكلى)

Ebû Muhammed Sadrüddîn
Rûzbihân b. Ebî Nasr el-Baklî
(ö. 606/1209)

İranlı meşhur sûfî, âlim ve şair.

Fesâ'da doğdu. Kaynakların doğum tarihi hakkında verdiği bilgiler farklıdır. Ancak *Meşrebü'l-ervâh*'ın sonunda eserini 16 Zilkade 579 (1 Mart 1184) tarihinde tamamladığı zaman elli iki yaşında bulunduğunu kaydettiğine göre 526-527'de (1132-1133) doğmuş olmalıdır. Nitekim başka kaynaklarda da bu tarihi teyit eder mahiyette bilgiler vardır. Asıl adı Rûzbihân, en meşhur lakabı ise Sadreddin'dir. Babasının sebzeçi olmasından, kendisinin de gençliğinde bu işle uğraşmasından dolayı el-Baklî nisbeyle tanınmıştır. Ayrıca şathiye*leriyle ünlü olduğundan Şeyh-i Şattâh diye de anılır.

Baklî'nin dinî kurallara bağlılığı olmayan bir çevrede doğup büyümesine rağmen daha öğrencilik çağında canlı bir din şuuruna sahip olduğu, okul arkadaşlarına, "Allah'ı tanıyor musunuz?" gibi ilginç sorular sorduğu, "Allah mekân ve cihetten münezzehtir" şeklindeki bir cevabın kendisini çok etkilediği, hatta bu yüzden vecd ile kendisinden geçtiği söylenir (bk. Hoca, s. 22). Rivayete göre Baklî on beş yaşlarına kadar birkaç defa ilâhî cezbe kapılmış, bu mânevî hal-ler onda derin bir sevgi duygusu geliştirmiş, her şeyin kendisine en güzel bir biçimde görünmesine yol açmıştır. Çocukluk yaşlarından itibaren zikre karşı

Bakkalzâde
İsmâil
Hakkı
Efendi'ye ait
*el-Kâfi
fi şerh'i'l-'Arûz*
adlı eserini
iki sayfası
(DîA Ktp.,
nr. 11.231)